

Aneta Suchoń¹

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Spółdzielczość w branży rolno-spożywczej w wybranych państwach Unii Europejskiej a rozwój agrologistyki²

Wstęp

Na rynku rolnym występuje coraz mniejsza liczba przedsiębiorców, którzy zainteresowani są nabywaniem produktów u rozproszonych producentów rolnych. Dlatego niezmiernie istotne jest wspólne działanie, powodujące koncentrację zarówno popytu na środki produkcji, jak i sprzedaży produktów rolnych [1]. W państwach Europy Zachodniej od wielu lat popularnością cieszą się spółdzielnie, które umożliwiają rozwój producentom rolnym i zwiększają ich konkurencyjność na rynku unijnym. Spółdzielnie w branży rolno-spożywczej jako przedsiębiorstwa należące do rolników odgrywają podstawową rolę w zwiększaniu znaczenia rolników w łańcuchu dostaw żywności.

W 15 krajach „starej” Unii Europejskiej funkcjonuje około 30 000 spółdzielni rolniczych. Posiadają one 9 milionów członków i zatrudniają ponad 600 000 osób. Całkowity obrót spółdzielni przekracza 200 miliardów euro rocznie. Mają więcej niż 50% udziału w dostawach środków do produkcji rolniczej, a ponad 60% w skupie, przetwórstwie i marketingu produktów rolnych [2]. Spółdzielnie te, z uwagi na tworzenie rozwiązań ułatwiających wspólne nabywanie przez rolników środków produkcji po niższej cenie, organizowaniu magazynowania, transportu, wspólnego użytkowania sprzętu i sprzedaży produktów rolnych, a także angażowania się w przetwórstwo przyczyniają się do rozwoju agrologistyki.

Celem artykułu jest próba przybliżenia polskiemu Czytelnikowi zakresu działalności spółdzielni funkcjonujących w branży rolno-spożywczej w wybranych państwach Unii Europejskiej i wskazanie ich wpływu na rozwój agrologistyki.

Informacje ogólne

Komisja Europejska w wielu dokumentach podkreślała, że ekonomia społeczna i spółdzielnie przyczyniają się do realizacji kluczowych celów politycznych Unii Europejskiej, takich jak polityka społeczna i zatrudnienie, rozwój regionalny oraz rolnictwo. Mimo to nie ma ogólnego unijnego aktu prawnego dotyczącego zakładania oraz spraw organizacyjnych spółdzielni [3]. Zagadnienia te są przedmiotem regulacji krajowych każdego państwa członkowskiego. Wyjątkiem jest spółdzielnia

¹ Dr Aneta Suchoń, Katedra Zarządzania i Prawa, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań, e-mail asuchon@up.poznan.pl

² Publikacja została przygotowana w ramach własnego projektu badawczego. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

europajska, której ogólne zasady działania zawarte zostały w rozporządzeniu Rady Nr 1435/2003/WE z 22.7.2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej³, uzupełnione przez dyrektywę Rady Nr 2003/72/WE z 22.7.2003 r.⁴, zawierającą przepisy dotyczące zaangażowania pracowników spółdzielni europejskiej.

Warto jednak wyjaśnić, że spółdzielczość jest ruchem międzynarodowym, popularnym niemalże na całym świecie, zarówno w krajach rozwiniętych jak i rozwijających się. Podmioty spółdzielcze działają we wszystkich branżach gospodarki. Organizacje spółdzielcze z całego świata zrzeszone są w Międzynarodowym Związku Spółdzielczym (dalej MZS). W 1995 r. MZS określił zasady spółdzielcze zgodne z wymogami nowoczesnych społeczeństw, a więc: dobrowolnego i otwartego członkostwa, demokratycznej członkowskiej kontroli, ekonomicznego uczestnictwa członków (współodpowiedzialności członków), autonomii i niezależności, szkolenia, oświaty i informacji, troski o lokalną społeczność [4].

Główną cechą spółdzielni jest fakt, że nie działa ona dla zysku własnego, lecz członków. Spółdzielnie w rolnictwie funkcjonują tylko i wyłącznie dzięki jednostkom, które ją tworzą, czyli gospodarstwom rolnym. Uchwalona przez XXXI Jubileuszowy Kongres Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w Manchesterze w dniach 20—22 września 1995 Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości określa, że *spółdzielnia jest autonomicznym zrzeszeniem osób, które zjednoczyły się dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich wspólnych aspiracji i potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych poprzez współposiadane i demokratycznie kontrolowane przedsiębiorstwo*[5].

Tabela 1. Spółdzielnie rolnicze w wybranych „starych” państwach Unii Europejskiej w 2003 r.

Table 1. Agricultural cooperatives in some "old" EU countries in 2003.

Kraj	Liczba spółdzielni	Liczba członków w tys.	Łączne obroty (w mln euro)
Austria	1 046	441,28	7 500
Belgia	355	35,80	2 750
Finlandia	48	215,00	13 300
Francja	3 500	580,00	67 00
Hiszpania	4175	932,10	14 190
Holandia	44	143,10	45 160
Niemcy	3 285	2 385,00	37 000
Wielka Brytania	565	241,00	12 380
Włochy	5 164	783,80	27 070

Źródło: dane statystyczne według informacji COGECA za 2003 r. oraz Krajowej Rady Spółdzielczej (www.krs.org.pl).

³ Dz.Urz. WE nr L.207 z 18.08.2003 r., s.1.

⁴ Dz.Urz. WE nr L.207 z 18.08.2003 r., s.25.

Dania

Dobrze zorganizowana współpraca producentów rolnych w formie spółdzielni przyczyniła się do rozwoju duńskich producentów rolnych. Dzięki niej są oni w stanie sprostać wyzwaniom związanym z globalizacją, innowacyjnością, zmianami na europejskim czy światowym rynku rolnym. Spółdzielnie angażują się w przetwórstwo. Ponad 90% mleczarni i zakładów przetwórczych trzody chlewnej (rzeźni) należy do spółdzielni, których członkami są rolnicy. Spółdzielnie tworzą system profesjonalnego doradztwa dla rolników zarówno w zakresie prawa, jak i zasad prowadzonej działalności roślinnej czy zwierzęcej. Podejmują działania celem ochrony interesów spółdzielni na szczeblu lokalnym, krajowym i unijnym [6]. Duńscy rolnicy kierują się następującą zasadą, wspólnie: sprzedają produkty, kupują środki potrzebne do produkcji rolnej (np. nawozy, środki ochrony roślin), udoskonalają działalność rolniczą i wprowadzają innowacje. Także razem podejmują decyzje i dzielą zysk. Działają w ten sposób od ponad 100 lat, a dane ekonomiczne potwierdzają, że odnoszą sukces. Pierwsza Spółdzielnia Mleczarska powstała w 1882 r. natomiast Spółdzielnia przetwórstwa trzody chlewnej (rzeźnia) została założona w 1897 r. Warto dodać, że do rozpowszechnienia spółdzielczości w Danii przyczyniły się szkoły ludowe, które działały w XIX wieku w tym państwie [7]. Jedną z charakterystycznych cech duńskiej spółdzielczości jest silny proces konsolidacji, który zachodzi nie tylko na terenie tego kraju, ale także obejmuje podmioty z innych państw.

Francja

We Francji występuje obecnie ponad 3500 przedsiębiorstw spółdzielczych (spółdzielni, związków spółdzielczych, SICAs, bez CUMA) oraz ok. 1500 oddziałów. Ich łączny obrót w 2004 roku wynosił ponad 77 mld euro. O dużej popularności niech świadczy fakt, że dziewięciu spośród dziesięciu francuskich rolników to członkowie spółdzielni. Spółdzielnie stanowią także istotne miejsce pracy dla ponad 150 000 pracowników, przyczyniając się do wzrostu zatrudnienia na obszarach wiejskich i jego rozwoju. Poza tym od kilku lat zaobserwować można przejście wielu ważnych przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego przez spółdzielnie i stworzenie oddziałów zajmujących się marketingiem i przetwórstwem. Rolnicy za pośrednictwem swoich spółdzielni i ich spółek zależnych kontrolują już ponad połowę przemysłu przetwórczego produktów rolnych we Francji [8]

Wyodrębnić można różne rodzaje spółdzielni działających w omawianym kraju. Popularne są spółdzielnie podstawowe, które odbierają od rolników ich plony, często je przechowują, a potem – na jak najlepszych warunkach – wprowadzają na rynek. Niektóre spółdzielnie dysponują odpowiednimi budynkami i wyposażeniem celem zapewnienia magazynowania. Wyróżnić należy także spółdzielnie zaopatrzenia. Te podmioty kupują produkty takie jak np. nasiona, opakowania, nawozy, pestycydy, sprzęt rolniczy, by następnie sprzedać je swoim członkom. Odnotować należy także spółdzielnie usług, których

zadaniem jest zapewnianie spółdzielcom wszystkich usług niezbędnych do produkcji rolnej, np. konserwacji i naprawy sprzętu rolniczego, drobnych prac budowlanych. Niektóre spółdzielnie zajmują się przetwórstwem mleka, żywca, wytwarzaniem pasz. Udział spółdzielni w przetwórstwie wzrasta, gdyż spółdzielnie realizują plan przejmowania wielu spółek z o.o. z sektora prywatnego. Spółdzielnie są wtedy współnikami takich spółek [9].

Wspomnieć należy także o funkcjonowaniu CUMA (*cooperatives d'utilisation materielle Agricole*), czyli małych podmiotach spółdzielczych zbiorowego użytkowania sprzętu rolniczego. Są one rodzajem spółdzielni usług. Dzięki odpowiedniemu wyposażeniu wykonują zadania, które mają bezpośredni wpływ na prowadzenie działalności rolniczej. Celem CUMA jest bowiem ułatwienie działalności lub poprawa i zwiększenie produktywności gospodarstw rolnych. Średnia liczba członków w omawianych podmiotów w 2003 r. wynosiła 18 osób. Obecnie istnieje ponad 13 000 CUMA we Francji z ponad 230 000 członkami [10]. Pierwsze takie podmioty pojawiły się we Francji po II wojnie światowej dzięki Planowi Marshalla. Odniosły one niepodważalny sukces, w znacznym stopniu przyczyniając się do przyspieszenia modernizacji mechanizacji rolnictwa Francji. Ich działalność umożliwia zakup nowoczesnych maszyn o wysokiej wydajności przy niższych kosztach [11].

Niemcy

Za twórcę nowoczesnej niemieckiej spółdzielczości wiejskiej uważany jest Friedrich Wilhelm Raiffeisen, który w XIX – wiecznych Niemczech tworzył organizacje zrzeszające rolników. Model spółdzielczości opierał się na wzajemnej samopomocy i współpracy, a także tworzeniu unii kredytowych, których celem było zapewnienie mieszkańcom wsi wystarczających środków finansowych na zakup nasion, środków ochrony zbóż, nawozów, maszyn itp. Koncepcja Raiffeisena obejmująca nie tylko pomoc finansową, ale również edukację, udział w życiu społecznym i odpowiedzialność obywatelską pozwoliła dużej części ludności wiejskiej uczestniczyć w postępie gospodarczym [12].

Mimo, że Friedrich Wilhelm Raiffeisen działał w XIX, jego idee nadal są popularne na wsi niemieckiej. Świadczy o tym fakt, że niemiecki rolnik jest członkiem co najmniej dwóch spółdzielni rolniczych zrzeszonych w Niemieckiej Organizacji Raiffeisen (*der Raiffeisen-Organisation*). Według danych statystycznych na koniec 2010 r. w Niemczech funkcjonowały następujące spółdzielnie podstawowe: 264 spółdzielnie mleczarskie, 105 producentów bydła i mięsa, 209 producentów wina, 89 owoców i warzyw, 330 spółdzielni zakupu i sprzedaży produktów rolnych (zaopatrzenia i zbytu), kredytowe oraz inne działające na wsi, np. związane z bioenergią, leśnictwem czy leśnictwem (610). W systemie niemieckim występują także tzw. centrale spółdzielni, które działają wyłącznie w dziedzinie przetwórstwa, m.in. centrale spółdzielni mleczarskich (mleczarni), ubojnie, spółdzielnie przetwórstwa owocowo-warzywnego [13]. Są to spółdzielnie, których członkami nie są producenci rolni, lecz spółdzielnie podstawowe, które składają się

z rolników. Centrale uzupełniają i wspierają działalność miejscowych, podstawowych spółdzielni, dając i gwarantując im konieczny zbyt wykraczający poza zasięg terytorialny spółdzielni oraz przejmując ważne mechanizmy i funkcje regulujące rynek i ceny [14].

Spółdzielnie podstawowe należą do związków regionalnych, których w Niemczech obecnie jest sześć oraz związku sprawdzającego (audytu). Z kolei te ostatnie są członkiem *Der Deutsche Raiffeisenverband e.V.* (DRV), czyli niemieckiego związku spółdzielni Raiffeisen. W Niemczech jako jednym kraju „starej” Unii Europejskiej w części wschodniej działają także rolnicze spółdzielnie produkcyjne (LPG). Jest ich obecnie około 811. Prowadzą wspólne gospodarstwa na 27% powierzchni gruntów rolnych landów wschodnich. Ich przychody w 2009 r. przekroczyły ponad 1,8 mld euro.

LPG są to podmioty prowadzące działalność rolniczą z wykorzystaniem coraz nowszych technologii, ochrony uprawy roślin i nawozów. Poza tym starają się uwzględniać aspekty ochrony środowiska w rolnictwie. Niektóre spółdzielnie rolnicze prowadzą także działalność w zakresie produkcji energii ze źródeł odnawialnych, w tym energię wiatru, promieniowania słonecznego, a także biogazu powstałego w procesach odprowadzania lub oczyszczania ścieków albo rozkładu składowanych szczątków roślinnych i zwierzęcych. Spółdzielnie są inicjatorami budowy sieci ciepłowniczych i biogazowi w celu dostarczenia energii do wsi. W ten sposób przyczyniają się także do ochrony klimatu. LPG wykonują również wiele prac dla społeczności, jak budowa, utrzymanie i konserwacje hoteli, placów zabaw i zabytków. Świadczą także usługi dla ludności wiejskiej, dążąc do zrównoważonego rozwoju landów wschodnich Niemiec. Natomiast w części zachodniej Niemiec dużą tradycją mają spółdzielnie zajmujące się skupem i sprzedażą produktów wytwarzanych w danym gospodarstwie rolnika. Ugruntowaną pozycję na rynku mleka mają także spółdzielnie mleczarskie [15].

Belgia

Rolnictwo w Belgii stanowi marginalną część gospodarki tego kraju (mniej niż 1% PKB), wykazując stale tendencję spadkową. Dlatego w branży rolno-spożywczej działało w 2011 r. tylko ponad 300 akredytowanych spółdzielni. W tym 182 w zakresie korzystania ze sprzętu rolniczego, 29 produkcji, 18 przetwórstwa, 37 handlu, 3 spółdzielnie oferujące usługi administracyjne i 4 spółdzielnie to federacje spółdzielnie (stowarzyszenia) nie prowadzące działalności gospodarczej. Liczba spółdzielni zmieniała się na przestrzeni kilku lat. I tak w 1970 r. było tylko 203 akredytowanych spółdzielni, w 1995 r. 188, w 2000 r. 318, natomiast w 2008 r. liczba spółdzielni wynosiła 287 [16].

Oceniając udział spółdzielni w łańcuchu żywnościowym działającym w dziedzinie rolnictwa stwierdzić należy, że większość z nich zajmowała się handlem i usługami (skup produktów rolniczych, nabywanie środków produkcji, organizacja targów, aukcji - większość w sektorze owoców i warzyw), wspólnym wykorzystywaniu maszyn. Stosunkowo niewielka liczba stanowią spółdzielnie przetwórcze. Największy

udział w przetwórstwie mają sektory owoców i warzyw (22,1% udziału), trzody chlewnej (20,8%) oraz mleczarnie (12,5%).

W 2003 roku Unia belgijskich rolników (Boerenbond) podjęła inicjatywę stworzenia platformy spółdzielni. Ma ona na celu promowanie i wspieranie współpracy przedsiębiorstw spółdzielczych w rolnictwie. W 2005 roku belgijski Minister Rolnictwa uruchomił plan działania w celu wspierania współpracy w spółdzielniach rolniczych, a w 2006 roku w ramach platformy opracowany został Kodeks zarządzania dla spółdzielni rolniczych [17]. Zwłaszcza w czasach wielkich wyzwań społecznych, takich jak chociażby globalizacja, kryzys finansowy, postępujące procesy starzenia się społeczeństwa wiejskiego, problemów związanych z ochroną środowiska zauważyć można ponowne zainteresowanie spółdzielczością. Również belgijski Minister Gospodarki podejmuje działania celem wspierania przedsiębiorstw spółdzielczych jako odpowiedź na współczesne i przyszłe wyzwania społeczne [18].

Podsumowanie

Przeprowadzone krótkie rozważania potwierdziły, że spółdzielnie w rolnictwie w krajach „starej” Unii Europejskiej mają długą historię i zróżnicowany przedmiot działalności. Dzięki zrzeszaniu się producenci rolni mogą obniżyć koszty prowadzenia gospodarstw rolnych poprzez np. wspólne użytkowanie sprzętu rolniczego, zakup środków produkcji, magazynowanie produktów rolnych, ich sprzedaż po wyższej cenie. Bez wątpienia są one także niezmiernie istotnym instrumentem rozwoju agrologistyki. Działalność spółdzielni obejmuje bowiem organizację, planowanie, kontrolę i realizację przepływu produktów rolnych od miejsca wytworzenia, poprzez ich skup, magazynowanie, dystrybucją do przedsiębiorstwa przetwórczego albo do finalnego odbiorcy (konsumenta żywności). Dzięki zrzeszaniu w spółdzielniach łatwiej jest sprostać wymaganiom rynku, spełnić coraz większe obowiązki związane z zachowaniem bezpieczeństwa żywnościowego [19].

Streszczenie

Celem artykułu jest próba przybliżenia polskiemu Czytelnikowi zakresu działalności spółdzielni funkcjonujących w branży rolno-spożywczej w wybranych państwach Unii Europejskiej i wskazanie ich wpływu na rozwój agrologistyki. Przedstawiono podstawowe informacje na temat aktywności spółdzielni rolniczych w Danii, Francji, Niemczech i Belgii. Dzięki zrzeszaniu się producenci rolni mogą obniżyć koszty prowadzenia gospodarstw rolnych poprzez, np. wspólne użytkowanie sprzętu rolniczego, zakup środków produkcji, magazynowanie produktów rolnych, ich sprzedaż po wyższej cenie.

Co-operatives in the agri-food sector in selected European Union countries and the development of agro logistics

Abstract

The purpose of this article is to make an attempt to introduce the Polish reader to the scope of the activities of cooperatives operating in the agri-food sector in selected countries of Western Europe and to indicate its impact on the development of agro logistics. It presents basic information about the activities of agricultural cooperatives in Denmark, France, Germany and Belgium. Forming associations allows agricultural producers to reduce the costs of farm management through sharing agricultural equipment, purchasing means of production, storing agricultural products and selling them at higher prices.

Literatura

- [1]. *Perspektywy rozwoju grup producentów rolnych do roku 2013*, www.krs.org.pl
- [2]. Boguta W., Gumkowski Z, Lachowski K., *Organizacja mazowieckiego rynku rolnego poprzez tworzenie grup producentów rolnych na bazie prawa spółdzielczego, praca zbiorowa*, Warszawa 2007.
- [3]. Komisja Europejska, *Biała Księga o przedsiębiorstwach spółdzielczych. Dokument konsultacyjny Unii Europejskiej*. Bruksela 2001.
- [4,5]. Krajowa Rada Spółdzielcza, *Fundusze Europejskie instrumentem realizacji strategicznych i antykrzysowych programów dla spółdzielczości*, Warszawa 2009.
- [6,7]. Federation of Danish Cooperatives, *The Agricultural Cooperatives in Denmark*. [Tryb dostępu:] www.uwcc.wisc.edu/icic/orgs/ica/mem/country/denmark [Data odczytu: maj 2012].
- [8,10]. French Ministry of Agriculture and Fisheries Edited, *Agricultural Cooperation in France*. Paris. Wersje uaktualniona i przetłumaczona z j. francuskiego na j. angielski przez Coop de France, lipiec 2005.
- [9,11]. Chantal Ch., *France w: Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*. Bruksela 2010
- [12]. Ott U., *Die landwirtschaftlichen Kooperativen in de Europaischen Gemeinschaft*. Berlin 1996.
- [13]. M. Stappel, *Die deutschen Genossenschaften, Entwicklungen – Meinungen – Zahlen*, Wiesbaden 2009.
- [14]. Helios M., *Ertragsbesteuerung der Genossenschaft und ihrer Mitglieder w: Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. Helios M., Strieder Th.. München 2009.
- [15]. www.raiffeisen.de
- [16,17,18]. C. Gijssels, M. Bussels, *Support for farmers' cooperatives in Belgium*, Country Report.
- [19]. Klepacki B., *Agrologistyka – nowe wyzwania dla nauki i praktyki*, Logistyka 2011, nr 3.